

تأثیر تربیتی محبت اهل بیت علیهم السلام بر پایه آیات و روایات

مریم امانی^۱

چکیده

محبت اهل بیت علیه السلام در متن دین اسلام و شریعت محمدی یک حقیقت اساسی و انکار ناپذیر به شمار می‌آید و از دیدگاه تربیتی مورد ملاحظه صاحب‌نظران و تحلیلگران قرار گرفته است. در حوزه معرفت دین و مذهب شناسی، این اصل آن اندازه اهمیت دارد که نشانه‌هایی از آن را در بسیاری از آیات و روایات، به طور آشکار یا نهان می‌توان یافت. هدف این پژوهش آن است که با استفاده از منابع اصیل اسلامی نشان داده شود که بین عالم تکوین و راهبرد تشریع در این مورد، سازگاری و هماهنگی وجود دارد و می‌توان اصل محبت اهل بیت علیهم السلام را به عنوان یک اصل اساسی مد نظر قرار داد و به بررسی آثار تربیتی آن پرداخت. در این مقاله به موضوع آثار تربیتی محبت اهل بیت علیهم السلام بر پایه آیات و روایات از طریق روش توصیفی، فیش برداری و کتابخانه ای پرداخته شده است. با کنکاش در آیات و روایات اهل بیت علیه السلام می‌توان به برخی از آثار تربیتی محبت ایشان مانند: کرامت و عزت، دستیابی به حکمت، دوری از نفاق، غفلت و غرور، صبر در مشکلات، اجتناب از رذائل، طهارت و عفت و موجب رشد اشاره نمود.

کلید واژه: اهل بیت، آیات، تربیت، روایات، محبت

^۱ - طلبه سطح ۲ حوزه علمیه نرجس (س) maryamamani1402@yahoo.com

مقدمه

محبت یکی از نعمت های بزرگ الهی است که مانند اکسیر شفا بخشی در وجود انسان به ودیعت نهاده شده است . بشر تشنه ی محبت است. محبتی که موجب رشد ، تعالی و تکامل روح می گردد. محبت اهل بیت یک حقیقت اساسی و انکارناپذیر است که می تواند این نیرو را کنترل و به آن جهت مثبت دهد که کمتر بدان توجه شده است . در حوزه معرفت دین و مذهب شناسی، به این اصل اساسی و ارزنده تا حدی اهمیت داده شده که در بسیاری از آیات و روایات به صورت آشکار و نهان نمایان است. پس این سوال مطرح است که آثار تربیتی محبت اهل بیت علیهم السلام بر پایه آیات و روایات چیست. از آنجایی که محبت اهل بیت نقش بسزایی را در امر تربیت ایفا می کند و محبت قدرت بسیار بالایی در حرکت انسان دارد که اگر محبوب درست انتخاب شود می تواند انسان را بسوی رشد و کمال سوق دهد در نتیجه محبت اهل بیت زمینه ساز و تحقق بخش الگو شدن حضرات معصومین برای تمام انسان ها شده و آثار تربیتی خود را در عرصه های مختلف خواهد گذاشت اما جایگاهش در این مقوله کمی کمرنگ و مورد بی توجهی قرار گرفته لذا هدف این پژوهش آن است که با استفاده از منابع اصیل اسلامی نشان داده شود که آثار تربیتی محبت اهل بیت علیهم السلام چه چیزی می باشد از این رو لازم است به این مهم پرداخته شود. کتاب آیین مهرورزی نوشته محمد رضا کاشفی که درباره محبت اهل بیت علیهم السلام نگاشته شده است و آن را به صورت کلی مورد بررسی قرار داده است. مقالاتی مثل محبت اهل بیت استراتژی حیات و راهبرد تربیتی نوشته محمد نجفی و زهره متقی می باشد که آثار تربیتی محبت اهل بیت را به طور خاص بررسی نکرده و آن را به طور کلی مورد ارزیابی قرار داده است. همچنین پایان نامه کارشناسی ارشد آثار تربیتی محبت به اهل بیت در دوران نوجوانی و جوانی از منظر قرآن و حدیث نوشته محمد کاظم ظفیری نیز درباره آثار تربیتی محبت اهل بیت علیهم السلام و محدود به دوره نوجوانی و جوانی است اما مقاله حاضر آن را در همه رده سنی و از لحاظ و جهات متفاوت مورد بررسی و نقد قرار داده است. هدف از نگارش این مقاله دستیابی به آثار تربیتی محبت اهل بیت علیهم السلام بر پایه آیات قرآن کریم و سخنان اهل بیت علیهم السلام می باشد.

۱- مفهوم شناسی

در مفهوم شناسی معنای لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار می گیرد تا دید درستی نسبت به آن کلمات داشته باشیم.

۱-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی تربیت

برای واژه تربیت سه اصل و ماده بیان شده است: «اول: از ربو به معنای نمو و زیادت^۱، دوم: از ربی ربی مانند خفی یخفی به معنای نشأ و ترعرع (نمو و تحرک) آمده است. این واژه از کمتر کسی نقل شده، ولی عده ای این ریشه را هم ذکر نموده اند.^۲ سوم: از ماده ریب ریب به معنای اصلاحش کرد، متولی امر گردید، سرپرستی نمود، برای امور او قیام کرد و صیانتش نمود آمده است. ابن منظور گفته است: «به معنای تغذیه است و ربیه به مربی زن گفته می شود و ربیته به معنای حضانت کردم او را است».^۳

در مجمع البحرین در مورد این ماده گفته شده: «رب در لغت بر مالک، آقا، سردار، مربی، سرپرستی و منعم اطلاق می شود و گفته می شود ربیت القوم یعنی سرپرستی نمودم و راهنما و بالادست آن‌ها بودم. سپس گفته رب بدون اضافه فقط در مورد خداوند استفاده می شود».^۴ همچنین در لسان العرب ماده ربا آمده: «حفظش کردم و نگاهش داشتم».^۵ راغب اصفهانی در تعریف تربیت گفته است: «تربیت حرکت تدریجی به سوی کمال است. رب در اصل به معنی تربیت و پرورش است یعنی ایجاد کردن حالتی پس از حالت دیگری در چیزی تا به حد نهایی و کمال خود».^۶

به عبارت دیگر تربیت عبارت است از رشد دادن یا فراهم کردن زمینه رشد یا شکوفایی استعدادها و به فعلیت رساندن قوای نهفته یک موجود، تربیت به انسان اختصاص ندارد و در مورد هر موجودی که قابلیت رشد داشته باشد به کار می رود و اگر در مورد انسان به کار رود

^۱ - فراهیدی، العین، ج ۸، ص ۲۸۳

^۲ - النحلاوی، تربیت خانوادگی (اسلام)، اسلام و آموزش و پرورش، تربیت خانوادگی (اسلام)، ص ۱۶

^۳ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۳۰۴

^۴ - طریحی، مجمع البحرین، ج ۲، ص ۶۴

^۵ - ابن منظور، همان، ج ۱، ص ۸۲

^۶ - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۳۳۶

کلیه ابعاد وجودی وی را شامل می شود و این معنی مورد نظر ما است و تربیت به معنای عام (شامل انسان و غیر انسان نیست) و در نهایت تربیت به فعلیت رساندن استعدادها و شکوفا کردن فطرت است. تعریفی دیگر که از تربیت شده این است که: « تربیت عبارت است از رفع موانع و ایجاد مقتضیات برای آن که استعدادهای انسان در جهت کمال مطلق شکوفا شود».^۱

۲-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی محبت

در فرهنگ دهخدا می خوانیم: «حب در لغت به معنای مهر، دوستی، ود، و داد، مودت، محبت، دوست داشتن و دوستناک شدن و در مقابل بغض، دشمنی و دشمنانگی است».^۲ در کتاب العین هم حب به معنای عشق و نقیض تنفرآمده است.^۳ در لسان العرب هم حب مقابل بغض و الوداد و المحبه معنا شده است. «الحُبُّ: نَقِيضُ الْبُغْضِ. وَ الْحُبُّ: الْوَدَادُ وَ الْمَحَبَّةُ، وَ كَذَلِكَ الْحُبُّ بِالْكَسْرِ»^۴ غزالی محبت را چنین تعریف می کند: «حب، عبارت است از میل طبع به شیئی که در ادراکش لذت است و بغض، عبارت است از نفرت طبع به شیئی که در ادراکش درد و تعب و سختی نهفته است».^۵ علامه طباطبایی می نویسد: «حب در حقیقت تنها وسیله ای است برای اینکه میان هر طالبی با مطلوبش رابطه برقرار کند و هر مریدی را به مرادش برساند، و حب اگر مرید را به مراد و طالب را به مطلوب و محب را به محبوب می رساند، برای این است که نقص محب را به وسیله محبوب برطرف سازد تا آنچه را ندارد دارا شود، و کمبودش تمام و کامل گردد. پس برای محب هیچ بشارتی بزرگتر از این نیست که به او بفهماند محبوبش دوستش دارد».^۶

تعریف اصطلاحی محبت دشوار است. آنچه در ادامه می آید چیزهایی هستند که در تعریف یا توصیف محبت مطرح کرد. « محبت آن چیزی است که انسان به وسیله آن از آنکه غیر محبوب را ببیند کور می شود پس چیزی غیر او را مطلوب نمی یابد».^۷ «محبت آتشی در قلب

^۱ - تهرانی، سیری در تربیت اسلامی، ص ۴۶

^۲ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۰، ذیل واژه حب

^۳ - فراهیدی، العین، ج ۳، ص ۳۱

^۴ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۲۰۱

^۵ - غزالی، الاحیاء فی علوم الدین، ص ۲۳۲

^۶ - طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۳، ص ۲۰۲

^۷ - کلاباذی، التعرف لمذهب التصوف، ص ۸۰

است که فقط برای مراد محبوب می سوزد».^۱ «محبت احساس میل نسبت به چیزی است که برای انسان لذت بخش است».^۲ «محبت گرایش و علاقه مندی انسان به چیزی است که آن را سازگار با طبع خود می بیند و در این میل و علاقه مندی، ملازمت و ثبات از اوصاف و شرایط اصلی به شمار می رود».^۳

۳-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی اهل بیت

کلمه اهل، طبق پسوندی که به آن اضافه می شود، معنا پیدا می کند. لذا مراد از اهل شهر، کسانی هستند که در آن شهر زندگی می کنند و مراد از اهل الشیء، مالک آن است و مراد از اهل کتاب، تلاوت کنندگان و پیروی کنندگان آن است، اهل بیت ساکنان آن خانه هستند و همچنین است اهل تورات و اهل انجیل، بعضی از این الفاظ در قرآن کریم نیز وارد شده اند.^۴ ابن منظور گفته است: «اهل بیت کسانی که با او زندگی می کنند و مراد از اهل رجل، نزدیک ترین مردم به اوست و منظور از اهل بیت نبی، ازواج، دختران و داماد ایشان یعنی علی علیه السلام است و بعضی گفته اند: مراد از آن همسران نبی و دیگر مردان از آل او هستند».^۵

ابن فارس از خلیل بن احمد نقل می کند و می گوید: «مراد از اهل رجل، همسر او است و مراد از تأهل، ازدواج کردن و اهل رجل یعنی نزدیک ترین مردم به او و مراد از اهل بیت کسانی که با او زندگی می کنند و اهل اسلام یعنی کسانی که دین اسلام را قبول دارند».^۶ راغب در مفردات می گوید: «اهل رجل کسانی هستند که نسب، دین، یا چیزی مانند آن مثل صنعت خانه یا یک شهر آن ها را با هم جمع می کند، پس مراد از اهل رجل در اصل کسانی هستند که در یک خانه با هم زندگی می کنند و بعد از آن مجازاً گفته شده است که مراد از اهل بیت

^۱ - سجادی، فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، ص ۲۷۳

^۲ - محمدی ری شهری، دوستی در قرآن و حدیث، ص ۲۳

^۳ - رافعی، محبت در قرآن و حدیث و تجلی آن در سیره نبوی و اقوال و احوال عارفان، ص ۴۰

^۴ - الحکیم، حب اهل البیت فی الکتاب و السنه، ص ۹

^۵ - لسان العرب، ابن منظور، ج ۱، ص ۹۶

^۶ - ابن فارس، معجم مقاییس اللغه، ج ۱، ص ۱۵۰

نتیجه گیری

در این مقاله به موضوع آثار تربیتی محبت اهل بیت علیهم السلام بر پایه آیات و روایات پرداخته شده است. در آیات قرآنی زیادی و همین طور روایات وارده از اهل بیت علیهم السلام موضوع محبت اهل بیت علیهم السلام مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته است. محبت از حیب است به معنای دوستی در مقابل بغض و دشمنی و در اصطلاح محبت میل نفس به چیزی است به خاطر کمالی که نفس آنها را در آن چیز درک می کند و جهت نزدیک شدن به آن او را وادار می کند و هر صنفی از اصناف علماء عرفان، مفسرین، روانشناسان، اهل تصوف دیدگاه‌های جالبی درباره محبت دارند. محبت اهل بیت علیهم السلام به عنوان یک ضرورت انکار ناپذیر در قرآن و روایات مطرح شده است و با ویژگی ها و آثاری که بر آن مترتب است، اهتمام بالایی نسبت به ارائه آن و بهره مندی انسان ها از پیامدهای مثبت آن، مبذول شده است. اصل محبت اهل بیت، یک امر غیر واقعی و تحمیلی نیست، بلکه بر مبنای نیاز فطری بشر و فرمان های خدا و رسول صلی الله علیه و آله و سلم و طبیعت عالم تکوین، شکل گرفته است. می توان این اصل را به عنوان یک راهبرد تربیتی، مطرح نمود و در فرآیند تعلیم و تربیت به عنوان یک هدف و غایت پرورشی، مورد توجه قرار داد و براساس آن برنامه درسی ویژه ای تدوین نمود. درک مفهوم واقعی محبت معصومان علیهم السلام و آثار آن، زمینه تکامل و تعالی حیات انسان را فراهم نموده، سعادت دنیوی و اخروی را برای او به ارمغان می آورد. در آخر پیشنهاد می شود در ترویج مکتب و محبت اهل بیت علیهم السلام فقط به مجالس عزاء اکتفا نشود، چون عده ای بدین خاطر فکر می کنند وظیفه ما فقط هیئت و سینه زنی است و در ایام ولادت هم سینه می زنند لذا صرف مجالس عزاء کفایت نمی کند. این به خاطر جوّی است که در مناطق در طول

سالیان متمادی حاکم بود لذا کما این که ائمه ما هم دستور دادند «حبونا إلى الخلق» پس همه دوستداران اهل بیت موظف هستند عامه مردم را از اهل بیت دور نکنند، بلکه با عمل و کردار خویش اهل بیت را نزد مردم دوست جلوه دهیم و راهش را هم خود اهل بیت نشان دادند که همان پیروی از آنها است.

منابع فارسی

قرآن (ترجمه فولادوند)

- ۱- ابن شعبه، حسن بن علی، تحف العقول ترجمه صادق حسن زاده، قم، آل علی (ع)، ۱۳۸۲
- ۲- ابن طاووس، علی بن موسی، اقبال الاعمال، ترجمه محمد روحی، قم، سما، ۱۳۸۳
- ۳- ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، بیروت، دارالفکر، ۱۳۵۸
- ۴- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دارصادر، بی تا
- ۵- الحکیم، محمد تقی یوسف، حب اهل البيت في الكتاب و السنه، هلند، مؤسسه الفکر الاسلامی، ۱۴۲۴
- ۶- النحلاوی، عبدالرحمان، تربیت خانوادگی (اسلام)، اسلام و آموزش و پرورش، تربیت خانوادگی (اسلام)، دمشق، دارالفکر، ۱۳۷۸
- ۷- امین زاده، محمدرضا، انسان شناسی، قم، انتشارات در راه حق، ۱۳۷۸
- ۸- باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۰
- ۹- برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، ترجمه مهدی رجایی، قم، المجمع العالمی لاهل البيت (ع)، ۱۳۷۴
- ۱۰- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحکم و درر الکلم، قم، دفتر تبلیغات، ۱۳۶۶

- ۱۱-تهرانی،مصطفی، سیری در تربیت اسلامی،تهران،دریا،۱۳۹۳
- ۱۲-جوادی آملی، عبدالله، ادب فنای مقربان، قم، اسراء، ۱۳۸۱
- ۱۳-حرانی، حسن بن شعبه، تحف العقول، ترجمه علی اکبر غفاری، قم، دارالحديث، ۱۳۶۳
- ۱۴-دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۹
- ۱۵-دیلمی، حسن بن ابی الحسن، اعلام الدین، قم،موسسه آل بیت، ۱۴۰۸ ق
- ۱۶-راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دار العلم دار الشامیه، ۱۴۱۲ ق
- ۱۷-رافعی، علی، محبت در قرآن و حدیث و تجلی آن در سیره نبوی و اقوال و احوال عارفان، قم، ادیان، ۱۳۸۹
- ۱۸-سجادی، جعفر، فرهنگ اصلاحات و تعبیرات عرفانی، تهران، کتابخانه طهوری، ۱۳۷۵
- ۱۹-شیخ صدوق، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۴۳
- ۲۰-طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۳۷۴
- ۲۱-طبری، عماد الدین، بشاره المصطفی، ترجمه جواد قیومی اصفهانی، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۲۲ ق
- ۲۲-طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرين، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷
- ۲۳-طوسی، محمد بن حسن، مصباح المجتهد، بیروت، موسسه فقه الشیعه، ۱۴۱۱ ق
- ۲۴-غزالی، ابوحامد، الاحیاء فی علوم الدین، ترجمه مؤید الدین خوارزمی، تهران، علمی فرهنگی، ۱۳۶۸

۲۵-فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، تحقیق مهدی مخزومی، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۶۷

۲۶-فیض کاشانی، محسن، المحجه البیضا، ترجمه محمدصادق عارف، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۷۹

۲۷-قمی، عباس، مفاتیح الجنان، قم، اسوه، ۱۳۷۶

۲۸-کربلائی، جواد بن عباس، قره المہج فی زیاره ثامن الحجج علیه السلام، قم، حورا، ۱۴۱۴ق

۲۹-کلابادی، محمد بن ابراهیم، التعرف لمذهب التصوف، مصر، مطبعه السعاده، ۱۹۳۳ م

۳۰-کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه حسین استادولی، تهران، دارالثقلین، ۱۳۹۱

۳۱-مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳

۳۲-مجلسی، محمد تقی، روضه المتقین، قم، موسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، ۱۴۰۶ق

۳۳-محمدی ری شهری، محمد، دوستی در قرآن و حدیث، ترجمه حسن اسلامی، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۶

۳۴-منسوب به جعفر بن محمد، مصباح الشریعہ، تهران، پیام حق، ۱۳۷۷

۳۵-نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، تهران، جمال، ۱۳۸۸

مقالات و پایان نامه ها

۳۶-نجفی، محمد، متقی، زهره، مقاله محبت اهل بیت استراتژی حیات و راهبرد تربیتی، فصلنامه علمی ترویجی اخلاق، شماره ۲۰، ۱۳۹۴

۳۷-ظفری، محمد کاظم، آثار تربیتی محبت به اهل بیت در دوران نوجوانی و جوانی از منظر قرآن و حدیث، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته فقه و معارف اسلامی، گرایش تفسیر، جامعه المصطفی العالمیه، واحد اصفهان

۳۸-نگری، میرزا حسین ، نقش محبت اهل بیت علیهم السلام در تربیت انسان، پایان نامه
کارشناسی ارشد، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ،دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه ،دانشکده
الهیات و معارف اسلامی ، ۱۴۰۰